

KERÉNYI FERENC

A nyeretlenek*

(A Kisfaludy Társaság nem jutalmazott pályaművei)**

Barabás Miklós, aki festményein és metszetein megörökítette a reformkor jelentős személyiségeit és nevezetes eseményeit, megrajzolta Kisfaludy Károlyt is halálos ágyán. Lábánál Vörösmarty Mihály és Toldy (Schedel) Ferenc állt, a halott fejénél – finoman jelezve a kompozícióban, hogy csak napokkal később érkezett Pestre – Bajza József. Ők hárman, a „romantikus triász”, akik ideális szereposztásban (költő–kritikus / szerkesztő–irodalomtörténész) vitték tovább a fiatalon elhunyt romantikus irodalmi vezér elképzeléseit, 1831-ben további hét barátjukkal arra szövetkeztek, hogy kiadják Kisfaludy Károly műveit, és felállítják emlékszobrát. Mindkét célkitűzés hamarosan teljesült: 1831-ben, tíz kötetben jelent meg az összkiadás, Ferenczy István szobra pedig máig látható a pesti Múzeum-kertben. Ezért 1836-ban úgy határoztak, hogy a munkát folytatják, de most már a kultuszápolás mellett mint „jutalmazó társaság.” Fedezetül a Kisfaludy-összkiadás bevétele és a „nemes lelkű hazafiak” tőkésített adományainak kamatai szolgáltak.

A húsz taggal és Fáy András elnöksége alatt megalakult Kisfaludy Társaság nem is késlekedett, 1837. február 9-én kitűzték az első két pályakérdést. Kialakult a pályázatok szertartásrendje is, és bár 1841-től a Kisfaludy Társaság „szépirodalmi intézet”

* Kézirattári munkám során rendeztem a Kisfaludy Társaságnak az Akadémiai Könyvtárra hagyományozott iratanyagát, majd 2005–2006-ban elkészítettem a társaság pályázataira beküldött pályaművek jegyzékét. Kerényi Ferencsel többször beszélgettünk erről az irodalmi közízlés vizsgálata szempontjából érdekes és a kutatók látóköréből kieső forráscsoportról. Ő vállalta, hogy irodalomtörténeti/esztétikai szempontból megvizsgálja a több mint 2000 pályaművet. Az én feladatomból lett volna az intézménytörténeti háttér felvázolása. Kerényi Ferenc halála félbeszakította a munkát, ez a tanulmány addigi kutatásainak összefoglalása.

A további kutatást segítő az MTA KIK elektronikus katalógusában elhelyeztem a pályaművek jegyzékét (keresés: A Kisfaludy Társasághoz benyújtott pályaművek), nyomtatott példánya pedig megtalálható az MTA KIK Kézirattárának segédletei között. Mázi Béla

** A tanulmány Kerényi Ferenc (1944–2008) hagyatékában maradt fenn. Nem találtuk nyomát, hogy szerzője valaha is publikálta volna. A számítógépében maradt fájlokat az örökösök átadták az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének, s az intézmény akkori tudományos titkára, Csörsz Rumen István engedte át betekintésre Szilágyi Mártonnak, aki e szöveget is gondozta. A tanulmány teljesen kész állapotban volt, csak néhány apróbb, stiláris javításra volt szükség. A szerző nem csatolt jegyzeteket a szöveghez, s az írás jellege miatt ezt nem is látszott szükségesnek pótolni. A Kerényi kezdeményezte kutatási irány aktualitására jó példa Szalisznyó Lilla 2015-ben megjelent dolgozata, amely azonban nem a Kerényitől itt föltárt forrásanyagra támaszkodik: A magyar irodalom férfiasan kezdi fejét emelni: A Magyar Tudós Társaság jutalmainak szerepe az irodalom elismertetésében (1831–1847), *Korall*, 62. szám (2015), 16. évfolyam, 29–53. (A szerk.)

lett, majd „nyilvános jogú intézet”-té alakult (1844-ben), ez évtizedeken át változatlan maradt. Eszerint az ünnepi közülsen, minden február elején (Kisfaludy Károly február 5-i születésnapján vagy annak környékén) hirdették meg a pályázatokat; a kiírás a sajtóban tették közhírré. Általában október 31-i határidőt szabtak (terjedelmesebb munkáknál a következő esztendőre), hogy a felkért bírálók elegendő időt nyerjenek a bírálat elkészítésére, amelynek eredményét azután a következő februári közülsen hirdették ki, a győztes mű/művek jeligés borítékának/borítékainak felbontásával. A pályázóktól megkövetelték az idegen kezű leiratást, nehogy kézírásáról a pályázó felismerhető legyen. A dicséretet nyert, de nem díjazott műveknél a szerző joga volt eldönteni, felfedi-e kilitét. A többi jeligés, a pályázók nevét tartalmazó borítékot megsemmisítették, magukat a pályaműveket azonban archiválták.

A Kisfaludy Társaság felosztatása után ezek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárába kerültek, s így máig fennmaradhettek. Az 1837 és 1940 közötti nem díjazott pályaművek 162 köteget tesznek ki. Az anyag mindazonáltal nem teljes, egész pályázatok hiányoznak, 1920 után pedig általában is lazulni kezdett az addigi adminisztratív fegyelem. A művek között szintén jócskán vannak hiányok, nemcsak a díjazottakat emelték ki, hanem a pályázók gyakran maguk is visszakérték kézírataikat, hogy másutt kísérletezzenek közreadásukkal. A jeligés borítékok hiányában (ezeket megsemmisítették), néhány ritka kivételtől eltekintve, amikor a pályázó tévedésből megnevezte magát vagy már megjelent munkát adott be, a szerzők kilité egyáltalán nem vagy csak nagy utánjárással, például az adott korszak teljes vidéki sajtójának feltárásával deríthető ki.

A több mint két és félezer pályamunka viszont páratlan lehetőséget kínál, hogy *ízléstörténeti* áttekintést készítsünk elsődleges mérleg gyanánt: mikor, milyen témát láttak fontosnak a Társaság vezetői, és hogyan reagált arra – lelkes részvételével vagy éppen távolmaradásával, a pályaművek számával és színvonalával, jelige-választásával – az a literátus közvélemény, amely országosan felölelte a tanár-társadalmat, a mindenkori felsőoktatást és az egyéb értelmiségi pályákat (jegyzők, papok, orvosok stb.), és amely közönségét adta a magas irodalomnak, vásárlója volt a könyveknek, látogatója a kultusz-rendezvényeknek és egyéb irodalmi eseményeknek. Az alábbiakban ezt az áttekintést tesszük meg.

A reformkor utolsó évtizedében

A Kisfaludy Társaságnak már 1836. évi alapszabálya kimondta, hogy „célja a hazának, kivált fiatalabb íróit, évenkénti jutalmak által a szépliteraturai pálya gondosabb megfutatására ösztönözni...” (1. cikkely). A 2. cikkely 2. §-a pedig három pontban foglalta össze a pályázatok lehetséges témaköreit:

„1. A költészet teoriáját, történeteit, s azzal összeköttetésben levő tárgyait illető érdekes

feladások.

2. Bármely nemei a szépliteraturai műveknek.

3. Szépliteraturai művek művészi fordításai.”

Így valóban biztosíthaták a fiatal irodalom célként kitűzött jelentkezését (2. pont), nem idegenítették el az elméletben és a történetben kellő tudást felhalmozott idősebbeket (1. pont), és a 3. pont révén az európai irodalmak javának honosítása is megvalósulhatott.

Az első pályázatok maradéktalanul szemléltették is e törekvéseket. Az elméletben az eddigi praxis általánosítására és tudatosítására helyezték a hangsúlyt, a gyakorlatban pedig műfajokat élesztettek vagy erősítettek velük. 1837-ben – utalva az éppen folyó „eposzi vagy drámai kor” vitáira – „Mi befolyása van a drámai literaturának a nemzet erkölcsi életére?” címmel, 1838-ban pedig (a Pesti Magyar Színház előző évi megnyitása után) színészeti kézikönyvre tűztek ki díjat. Az előbbiről csak nyertes szövegünk van (Tarczy Lajos pápai professzor tanulmánya megjelent a Kisfaludy Társaság Évlapjainak I. kötetében), a másik és díjazatlan pályamunka nem maradt fenn. A színészeti kézikönyv, bár 13 forrásművet is megadtak hozzá, túlságosan nagy falatnak bizonyult egyéves határidővel, hiszen fel kellett volna ölelnie „a dramaturgia, poetica, nyelv, szavalás, mimica, costum- és színmesterség köréből minden”-t: egyetlen pályamű sem érkezett. Pedig tudjuk, hogy volt iránta érdeklődés. Kazinczy Gábor és Egressy Gábor, az Ifjú Magyarország radikális csoportosulásának tagjai arról leveleztek, hogy előbbi az elméleti, utóbbi a színészeti-gyakorlati rész kidolgozását vállalhatná.

Az első kudarcból a megfelelő következtetést vonták le. Másodjára 1839-ben már csak szavalati kézikönyvre írtak ki pályázatot. Két munka érkezett, és bár maradéktalanul nem felelt meg a várakozásoknak, a nyertes Ramershoffer Valerian bencés rendi szerzetes lett, a magyar nyelv tanára Győrött. A másik mű szerzője valóban nem érdemelt jutalmat, hiszen az új határidőre is a régi és tág színészettörténeti áttekintést írta meg, általánosságok után kirohanva a modern európai színpadi irodalom ellen. A szerző alighanem az idősebb korosztályhoz tartozott, maga kérte ugyanis pályaműve ortográfiai kijavítását az 1832-ben elfogadott akadémiai helyesírási szabályzat szerint.

A szépirodalmi pályázatok az első három évben (1837, 1838, 1839) egyaránt balladát kívántak: a száműzött Béla herceg (a későbbi I. Béla) párviadaláról a pomerániai herceggel; Géza királyfiról (I. Géza néven király), aki a polgárháború elkerülése érdekében harmadszor is a trónon hagyja Salamont; Árpád fejedelem pusztaszeri, „polgári alkotmányt” hozó országgyűléséről. A ballada ilyen mérvű preferálása és ráadásul időszerűsítése nyíltan is megvallott célt szolgált, pótolni azokat a történelmi énekeket, amelyeknek hiányáról többen értekeztek (legutóbb Kölcsey Ferenc a *Parainesis*ben): „... a történeti balládák tartalmok s alakjoknál fogva legkönnyebben

mennek át literatúrából életbe, s mintegy népénekké válván, leginkább hathatnak a nemzetre...” A számszerű siker nem is maradt el: a témák sorrendjében 11, 32 és 28 pályamű érkezett. A díjazottak és dicséretet nyertek pedig valóban fiatal tehetségek voltak: Pap Endre, Kölcsey szatmárcsekei joggyakornoka, Kazinczy Gábor joghallgató Pesten, Nagy Imre és Szilágyi István debreceni református teológusok, Ajtay Gyula kolozsvári jogász. Debrecenben 1840-ben szinte „kihelyezett” társasági ülést is tartottak az eredményes szereplés öröme, amit Nagy Imre váratlan halála alakított át aztán emlékünneppé. (Az itteni „műhely” létrejötte és sikere Péczely József professzornak, a Kisfaludy Társaság tagjának volt köszönhető.)

A nem díjazott balladákban a legnehezebb feladatnak a krónikás források használata bizonyult, a pályaművek zöme nem is jutott tovább pusztán megverselésüknél. Gondot okozott például a történelmi nevek jó ritmust adó versbe illesztése. A pomerániai témában Miciszlav lengyel király a magyarosabb 'Miciszló', sőt a 'Miska király' névalakban is szerepelt. Leánya pedig, akinek kezéért és hozományáért a párviadal folyt, a legváltozatosabb neveket kapta: Kilda, Riksa, Riksa, Risa, Richáza. Hasonló zavar mutatkozott a Géza-Salamon történet esztergomi érsekének névhasználatában is: Deső ~ Desidér. A krónikák mellett egyetlen esetben fordult elő, hogy a pályázó történettudományi munkát, jelesen éppen Péczely Magyarország-történetét hivatkozta. Általában is egyetérthetünk tehát a pomerániai téma bírálóinak (Bajza József, Dessewffy Aurél, Szenvey József, Toldy Ferenc, Vörösmarty Mihály) véleményével: „...a balládai szabatoság és sebes menetek helyett, többnyire vagy lyrai ömledéseket, vagy bő terjengő festéseket” adtak.

Kedvezőbb képet nyújtott a verselés, minthogy az antik formákat iskolákban is oktatták és gyakoroltatták. A műfajnak megfelelően azonban ezek háttérbe szorultak, mindössze egy pályázó használta a hexameter hömpölygését. Helyébe a nyugat-európai verselés lépett, jambikus vagy trochaikus lejtésű sorokkal, általában laza félrímekkel. Formálódóban volt a többsoros balladai strófa, sőt monológokra is akadt példa. A jeligék megválasztása szintén mutat egyfajta fordulatot. Egy-egy bibliai hely, a történelmi téma indokolta Osszián- és érzelmes Ludwig Uhland-idézet és egy, Debrecenben szinte morálisan kötelező Szilágyi Sámuel szuperintendenstől származó igazság mellett gyakoribb az iskolás mottó (Seneca, Ovidius, Cicero, Iuvenalis – elvégre a történelem az élet tanítómestere), és kétszer került elő Schiller. Domináltak a magyar jelesek Csáthy Demetertől és Werbőczy Istvántól Kisfaludy Sándoron, Virág Benedeken, Döbrentei Gáboron, Bajza Józsefen, Helmezy Mihályon át egészen Berzsenyi Dánielig, Jósika Miklósig és Deák Ferencig, sőt Eötvös József. A legtöbben mégis Kölcsey Ferenc és Vörösmarty Mihály sorait választották jeligének. Ha viszont konkrét műfaji mintákat keresünk, akkor a jeligék között egyáltalán nem szereplő Czuczor Gergely számít atyámesternek. „Ki áll amott a dombtetőn?” – kérdi szabadon *Hunyadija* után a pusztaszeri téma 7. pályázója (valamilyik bíráló ceruzával át is írta), a válasz természetesen Árpád. De ez a szállóigévé, sőt diákmondókévé lett kijelölő kérdés a Géza-Salamon történet

egyik pályamunkájában is visszaköszön: „Ki robban el a hegy megett?” Ami a honfoglalást illeti, három beküldött versben is (17., 27., 28.) Árpád mint Attila egyenes leszármazottja és így jogos örököse szerepel, a 17. pályaműben pedig éjjeli látomásként fellép a Korszellem is (véltetően Vörösmarty *Árpád ébredése* című színházi prólógusának hatására), és a pusztaszeri törvényalkotás történelmi hozadékaként megjósolja a három tenger mosta magyar birodalmát.

Az első évek szinte napi feladatokat ellátó témakitűzései után a Kisfaludy Társaság pályázatainak is elkövetkezett az a periódus, amely a nemzeti irodalmak korai, kialakuló szakaszában megkerülhetetlen: a műfajstruktúra körülhatárolása, a hozzájuk rendelhető írói eszköztár meghatározása. Elméletben és gyakorlatban is. 1840-ben a regény és a dráma sajátosságai, 1842-ben Szophoklész elemzésével a drámai cselekmény minbléte, 1843-ban a kortárs francia dráma jellemzése szerepelt a kiírásban.

Az elsőt Gondol Dániel nyert meg (ekkor nevelő Bécsben), korszerűnek nevezhető példatárral. A regényírók közül Goethe, W. Scott, Bulwer, Balzac, Paul de Kock, a hazaiak közül Jósika Miklós (*A csehek Magyarországon*) és Eötvös József (*A karthausi*), a drámaírókból Szophoklész, Shakespeare, Goethe és Dumas szerepeltek hivatkozásaiban, míg az esztétikai források közül Goethét, Hugo Blairt és Hegelt nevezte meg – természetesen Arisztotelész katharizis-elmélete és az iskolában is tanított Horatius (*Ars poetica*) mellett. Müller Godofréd pesti köz- és váltóüggyvéd, jogtanár konkrét példák híján maradt alul; a nyeretlen harmadik pályamű azonban világosan megmutatta, mi az a színvonal, aki a reformkor utolsó évtizedében már elfogadhatatlan. Csak német tájékozódását mutatja, hogy a terminológiát mindenütt megadta eredetiben is; Shakespeare-t, sőt Victor Hugót is németül idézte. A Szophoklész-pályázatról 1972 óta, Solt Andortól tudjuk, hogy az ismét nyerő Gondol Dániel mellett a másik, nyeretlen pályamunka szerzője Madách Imre volt. Noha ilyenkor az utólagos szemléző hajlamos a felszisszenésre, igazat kell adnunk a Lukács Móricból, Schedius Lajosból és Szemere Pálból állt bírálóbizottságnak. Madáchot fiatalkori drámáiban a kiemelkedő személyiség, a drámai jellem kérdései foglalkoztatták, és ezt az érdeklődését vitte át a cselekményt tárgyzó pályázatra. (A kortárs francia drámáról kiírt pályázatot, egyetlen indulóként, ismét a szorgalmas Müller Godofréd nyerte meg. Abban az esztendőben, amikor Henszlmann Imrét is a Kisfaludy Társaság tagjává választották, s ő meg Bajza József vitatkozott Shakespeare-ről és a francia drámáról.)

Az elméleti pályázatok közül kiemelkedett az 1841-ben meghirdetett, amely a magyar irodalom (és mögötte a politika) egyik kardinális kérdését vizsgálta meg: „Mit értünk nemzetiség és népiesség alatt a költészetben? S különösen a magyar költészetre mennyi és milly befolyást gyakorolt a népi elem?” A bírálatra Toldy Ferencet, Szemere Pált és Szontagh Gusztávot küldték ki. Először fordult elő a pályázatok történetében, hogy a beküldött művek igen széles szóródást mutattak – és először, hogy a bírálók a nyilvánosság elé vitték nézeteltéréseiket. Ezt a pályázatot is Müller Godofréd

nyerte meg (2:1 szavazati aránnyal), aki egyedül helyezte írását bölcséleti alapokra, ám a filozófus Szontagh rosszallását éppen ezzel, hegelianus nézeteivel vívta ki.

Szontagh a 2. számú pályamunka mellett érvelt. A jellemzően a konzervatív Császár Ferentől vett jeliségű mű ismeretlen szerzője igencsak sommásan definiált. Szerinte a 'nemzet' az egy honban, azonos jogokkal és nyelvközösségben élők csoportja, míg a 'nép' az országlakosok összességét jelenti. A hagyományos nemesi nemzetfelfogás némileg korszerűsített változata szerint, ennek megfelelően az irodalmi feladatok is könnyen kioszthatók: a 'nemzeti költő' a nemzet polgári életével, dicső múltjával és/vagy leendő felvirágzásával, míg a 'népköltő' „a nép házi vagy magány életével foglalkozik” műveiben.

A bírálók által partikulárisnak minősített és valóban nem átfogó, 1. számú pályamunka ennél több érdekes részlettel szolgált. Írója a Nagyszombattól 15 km-re fekvő, Vág-parti Szereden általa 1840-ben gyűjtött 12 magyar és 3 szlovák népdalt közölt (az utóbbiakat saját fordításában), hogy egybevetve őket, a népjellemről értekezhesen. A magyart a régihez ragaszkodás, a lassú haladás kedvelése jellemzi, szabadságszeretetéhez béketűrés társul. Meg is jegyzi: nálunk nem lesz forradalom. Ennek némileg ellentmond, hogy a magyar nép a szerző szerint „határtalan bizodalmat [érez] a király eránt, és engesztelhetetlen gyűlöletet földes urok eránt.” A köznépről – szinte visszaigazolván utólag a ballada-pályázatok sorozatos kiírásának indokoltságát – megjegyzi még: „...neki múltja nincs, nem törődik saját honján, mert hol joga nincs, ott hazája sincs.” Hiábavaló dolog lenne tehát a népköltészetben hazafias vagy harci poézist keresnünk. Az irodalmi népiesség újabb képviselői közül Kölcseyt, Vörösmartyt és Garay Jánost említette, ám népdal-fogalma – a kor gyakorlatával szemben – szinte folklorisztikusan szűk; szűkebb, mint aminek alapján Erdélyi János meghirdeti majd a Kisfaludy Társaság népdalgyűjtő programját: „Népdall alatt nem azokat értem, mellyeket Ányos, Csokonai s a Kisfaludiak költöttek, mert bár azok közül némellyik meghonosult a nép közt, még sem mondhatom, hogy szellemökben van irva; paraszt legények és leányok költik az igazi népdalokat, s rendszerint többen...” Az elfogultatlanság és az irodalmi utalások alapján arra gyanakodhatunk, hogy a tanulmányt honorácior (nem-nemesi értelmiségi – lelkész, kántor, tanító) írhatta, aki maga is foglalkozott alkalmi költészettel, és életközben figyelhette meg a folklorizálódás folyamatát. (Ányos „Ím, koporsód ajtajánál...” kezdetű költeménye ugyanis ebben a korban tipikus halottbúcsúztató kántor-vers, s a Kisfaludyak többes számú említése szintén értelmiségi közegre utal.) A nemzetiségen [= nemzeti jellegen] pedig ezt értette.: „A költészetben a nemzetiség a költőnek azon ihletése vagy modorja, mellynél fogva nemzete gondolkozását, érzeményét, jellemét, vágyait, olly hiven festi, hogy abban minden honfi önképét ösmeri meg.”

A 3. számú pályamunka ezzel szemben a lehető legtágabb fogalmat használta a 'népies'-re, a műveletlen közönség tetszésére számító 'népszerű'-vel tévesztve azt össze. A 'nemzetiség' szerinte a tárgyválasztásban és „a kivitele jellemében” mutatkozik meg;

ez utóbbit azonban nem részletezte. Történeti bevezetésében kikelt az iskoladramák játszása ellen, mivel nemzetietlenek, velük szemben a nemzeti költészetet Ányos Pál és kortársai verseitől számította. Említette az országos sikerre eddig még nem jutott *Bánk bánt* is – mint Kisfaludy Károly hatását mutató drámát.

Ez a pályázat nem azért volt jelentős, mert fogalmilag bármit is tisztázott volna. Hatása inkább azon mérhető, hogy felgyorsított egy folyamatot. Az 1842 januárjában taggá választott Erdélyi János székfoglalóját *A népköltészetről* tartotta, 1843 decemberében pedig tanulmányt olvasott föl *A magyar népdalköltészetéről*, aminek hatására a Kisfaludy Társaság döntött a népdalok és népmondák egybegyűjtéséről, kiadásáról és a Magyar Tudós Társaság megkereséséről, dalgyűjteményei átengedése céljából.

Más esetekben is kimutatható a reformkori pályázatok továbbgyűrűző hatása. Egressy Gábor, mint említettük, nem pályázott végül a színészeti kézikönyvre, de elkezdte gyűjteni az anyagot nagy munkájához, *A színészet könyvéhez*, amely 25 évi csiszolgatás után 1866-ban jelent meg, és a Színészeti Tanoda első mesterségtankönyve lett. Vörösmarty Mihály, mivel a Kisfaludy Társaság tagjai (éppen a fiatalok védelmében) előbb nem is indulhattak, utóbb indulhattak, de díjat nem nyerhettek a pályázaton, többször is párhuzamosan dolgozott. A legelső pályázattal egy időben, 1837-ben írta meg az Athenaeum számára az *Elméleti töredékeket*, az első rendszeres magyar romantikus dramaturgiát. 1842-ben, amikor társasági dal (akkori szóval: „kördal”) volt a szépirodalmi téma, a határidőn belül vetette papírra és adta közre a *Fóti dalt*. Némileg bele is zavarva a pályázatba. A nyertes ugyanis Lauka Gusztáv, a Magyar Tudós Társaság írnoka, a Nemzeti Kör jegyzője lett, aki nemcsak Vörösmarty-jeligét választott, hanem idézett is pályaművében a *Fóti dalból*, amely tehát voltaképpen – amint a bírálóbizottság megállapította (egyébként Vörösmarty is tagja volt) – „egy ismeretes körének visszhangja” Lauka furcsa sikere és díja, mint viszonylagosan legjobb, de nem jó műé megszólalásra készítette a Pesti Hírlapot (1843. február 16-án). A cikkben a vonatkozó szabály, a mindenképpen kiadandó díj megváltoztatására kérte a Társaságot: az ilyen jutalmazás nem válik hasznára az irodalomnak, fölös pénzfecsérlés, a jutalmazottat pedig megalázza. (A forradalomig nem történt változás.) Lauka verse viszont egy parodisztikus *Kördal* megírására serkentette Petőfi Sándort 1843 nyarán, amelyben papucsférjek kórusa zengedez a kocsmában. (Igaz, a baráti köréhez tartozó szerző iránti tapintatból és talán Vörösmarty iránti tiszteletből életében nem publikálta.)

A szépirodalmi pályázatokban folytatódott a műfajok átromantizálásának gyakorlata: 1840-ben történelmi tárgyú költői beszély, 1841-ben társadalmi szatíra, 1842-ben pedig a már említett, a közköltészet mulatónótáit kiszorítani akaró „nemesebb társaságok hangján énekelhető” dal volt a kitűzött téma. Az érdeklődés nem csappant meg: 29, 20, illetve 24 pályamű érkezett. A nehezen megfogható „költői beszély” tág fogalomnak bizonyult; jött több ballada, rege, elégia is. Noha a kiírás nem szorítkozott magyar témára, mindössze egy *Marius Carthagó romjain* akadt, ám az is ossziáni jellegével és olyan szöveggel, hogy a cím akár mindegy lehetett: „Csatáztak a hős honfiak,

/ Az ősi szent honért, / Hogy éljen és szabad legyen / Készek áldozni vért...” A magyar történelemből vett néhány pályamű egyébként is a cenzúra határait súrolta, bár a dicséretre érdemesített Szilágyi István *Pontuspartí sírja* nem írta le Rákóczi nevét, a „Siculicidium” jeligéjű, madéfalvi székelysirató pedig az ellenséget nem nevezte meg. Folytatódott a fiatal írók menetelése. A nyertes és dicséretet is szerző Szilágyi mellett az erdélyi Medgyes Lajos, valamint két egri kispap, az ottani olvasó és önképző társaság tagjai, Tárkányi Béla és Pájer Antal kaptak dicséretet. Ebben a vonatkozásban nem túlzott tehát a 1841. február 6-i, IV. közülesen Székács József, hogy „ez intézet a kitűnő fiatal tehetségek ébresztésének nem egészen haszontalan eszköze.” Szavait visszaigazolhatja a pályázatra késve beérkezett munka, amelyet emiatt nem bíráltak, és amelynek ezért „névrajtító levele” is fennmaradt. Egry Sándor „törvénygyakornok”, azaz jurátus írta az Ugocsa megyei Halmiból, és kérte a bírálatok megküldését, hogy *Nándorfehérvár ostroma* című munkája hibáiból okulhasson.

A szatírapályázat darabjai érthetően erős antik formakövetést mutatnak, tárgykörük azonban kellőképpen tág: két-két mű foglalkozott a maradisággal és a női divathóbortokkal, de akadt, amelyik a tisztújítási visszasságokat, a születési előítéleteket vagy éppen a kártyaszennvedélyt tűzte tollhegyre. A pályázat jelentőségét azzal is kiemelték, hogy gazdagon jutalmazták; sem előtte, sem utána nem volt ilyen áradása az elismerésnek. A díj mellett (Vajda Péter *Vegyes házasság* című műve nyert) öt dicséretet is kiosztottak.

Toldy Ferenc 1843. február 6-án nagyhatású előadást tartott a VI. közülesen, *Szépirodalmunk jelen állapotjáról s néhány jámbor ohajtás* címen. A fiatal írókhoz fordulva, állást foglalt a korai közlések ellen, minthogy az időszaki sajtó szerkesztőségi fiókjai (tegyük hozzá: a piacosodó, kapitalizálódó irodalmi élet jelképei) megteltek a „féltség”-ekkel, aminek oka „a készüllet hiánya”, az irodalom esztétikai, filozófiai, történettudományi megalapozottságának elhanyagolása. A műfajcsoportokat sorra véve: az epikában a regény, a novella, a ballada és a legenda mellől hiányzik az eposz („a magyar Ilias”), a polgári eposz, a vígeposz (Gvadányi József, Verseghy Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály óta műveletlen terület), a költői mese (Vörösmarty *Tündérvölgye* óta), a rege és a monda. A színpadi irodalomban kevés az eredetiség, a bécsi népszínpad műfajai dominálnak, amik helyett inkább a francia vígjáték és vaudeville szolgálhatna mintául. A lírából a romantika kiűzte a mitológiát, helyette azonban más szélsőségek jelentkeztek, költőink „különösnek, meglepőnek, bizarrnak keresésébe s fitogtatásba tévedtek.” A szerelmi téma túltengése, a hazafiság elkoptatása együtt járt a „festő költészet” és az „észköltészet” elhanyagolásával. A formakultúra terén is sok a tennivaló: a magyaros versmérték elmélete kidolgozatlan, empirikus rímtechnika uralkodik. Egész sor európai és Európán kívüli műforma ismeretlen nálunk, amit műfordításokkal lehetne honosítani.

Az utókor, persze, könnyen mosolyog ezen a hiánylistán, hiszen tudja, hogy tekintélyes hányaduk egy éven belül, Petőfi Sándor és Tompa Mihály föllépésével, Szigligeti

Ede népszínműveivel megoldódott – a kortársak ezt azonban nem tudhatták: Toldy felsorolása évekre meghatározta a Kisfaludy Társaság pályázatait. Már az 1843-as kiírásban tanköltemény szerepelt, amelyet 1845-ben vígeposzpályázat követett, 1846 népies „költői beszély” a nép ajkán élő hősről, 1847-ban ugyanez Széchy Máriáról. Az elméleti kiírások sorában a korszerű eposz ismérveit firtatták (1844), a magyarok ősvallásáról szólt az 1846. évi pályázat, míg 1847-ben az elbeszélő költészet műfajstruktúrájáról vártak műveket. De itt említhető az a szonett-elméleti pályázat is, amelyet Császár Ferenc íratott ki az általa gyűjtött 12 aranyra, és amelyet Hazafidjnak nevezett el.

A 19 tanköltemény ismét egy klasszikus műfaj átromantizálását mutatja: főleg a játékszenvedély és a bujaság ellen szóltak, de a bibliai „tékozló fiú” helyett inkább már az élet értelmét, a boldogságot kereső ifjú jelenik meg bennük. Kölcsey és Vörösmarty jeligének választása (négy-négy alkalommal) pedig jól mutatja, hogy a pályázók kit tekintettek erkölcsi példaképnek. Mivel ezúttal is akadt három elkészített munka, amit nem bíráltak, de archiváltak, ismét megtudhatjuk két pályázó kilétét: Simándi Kenézy Lajos, füzesgyarmati „fitanoda igazgató” és Székely József, Debrecenben „az esztani pályá 3dik évit halgató [!]” diákja küldte be őket.

Hogy az 1845. évi vígeposzpályázatot Arany János nyerte meg *Az elveszett alkotmány*al, eddig is tudtuk. Az Évlapokból azt is, hogy „a külön kiadás a középponti könyvbíráló szék által eltiltatott”, s mivel az aggályos szerző is visszakerete javításokra művét, az csak 1849-ben jelenhetett meg, az Évlapok VII. kötetében. Ami aztán oka lett Arany megkésett pályakezdésének, és annak, hogy a közvélemény (még Petőfi is) csak második pályázatnyerésére, a *Toldira* figyelt föl. Most azt is elolvashatjuk, kik ellen versenyzett *Az elveszett alkotmány*. A négy nyeretlen mű közül az egyik a Pázmán lovag történetet dolgozta föl, jól folyó hexameterekben. Egy későbbi, de XIX. századi rájegyzés szerint „Vasvári Pál kézírata”: Nem lehetetlen, hogy a 19. életévében járó majdani márciusi ifjú első kísérletéről van szó, mert a munka inkább történelmi, mint szépirodalmi ihletésű: okleveles források és Horváth Mihály nyomán dolgozott, és még a mellékszereplőket is okleveles utalások hitelesítették a hozzáfűzött jegyzetekben. Két másik, kortárs történet kis igényű: egy Bögösi nevű, kollégiumot végzett kántortanító pályakezdése és viszontagságai aligha adnak vígeposzi témát. Hasonlóan egy adoma csupán a nyírségi Szögfalu (nem létező település, hanem településtípus) bocskoros nemeseinek megszaladása a franciáknak nézett kenderkévék elől. A *barlang szörnye* írója viszont valóra váltotta a jeligének választott Vörösmarty-idézetet: „Nincs kedvem, sem időm mindennapi dolgokat írni...” Dömsöd vitéz kalandjai, a rémek csatája, a három csavargó szerepeltetése a részletekben is a fiatal Vörösmarty hatását tükrözi egy, a téren és időn túllépő romantikus fantáziával megírt, (mi tagadás) zavaros történetben.

A *Toldi* 1846-ban 13 művel vetélkedett, ezekből azonban feltűnően sok, 7 darab hiányzik. Minthogy a nép ajkán élő hősről kellett írni, a választás eleve leszűkült. Akadt még egy „Toldi mátkája”, két Mátyás-történet – a kolozsvári bíró meséje és egy neszmélyi monda, a jobbagysanyargató Gara földesurat felakasztató (!) királyról

– és több munka, amely nem országosan ismert hagyományhoz kötődött. Beke Pál (1. számú pályamű) a török időkben a szolnoki barátok juhásza volt, akinek kalandjai a katonafogás előli szökéssel kezdődtek – a rosszul komponált, szétfolyó történet mintája kétségkívül a *János vitéz* volt. Csobor vitéz Nagy Lajos korában élt, a róla szóló mondát a pályázó a Kisfaludy Társaság kiadta *Népdalok és mondák* egyik kötetéből vette. Vékony János kuruc vitézből lett a belgrádi csata hősi halottja a török ellen Pálffy seregében – ez a beszély éles Rákóczi-ellenességével kelt figyelmet.

1847-ben – mint köztudomású – a népies triász mindegyik tagja kidolgozta a Széchy Mária-témát, de (különböző okokból) egyikük sem vett részt a pályázaton, amelyre így mindössze három munka érkezett. A díjat – Petőfi, Arany és Tompa távollétében – ifj. Szász Károly nyerte (*Murány hölgye*). A másik két mű ismeretlen szerzője megpróbált fölülkerekedni a téma belső ellentmondásain. Kétféle módon – egyaránt sikertelenül. A 2. számú elhagyta a „párt”-szempontokat; nála a szerelmes nő, a honleány szereti a nagy férfit, a honfit, és még is küzd érte – ami viszont oda vezetett, hogy nem tudott épkezláb cselekményt produkálni. A 3. számú munka teljes cselekményt adott, sőt megtoldotta azt egy sikeres hajnali ostrommal, a kapituláló várnépből így lett násznép.

Az elméleti pályázatok továbbra is csekély eredményt hoztak. A korszerű eposzról a három pályázó nem tudott érvényes igazságokra jutni; az elbeszélő költészet egyetlen és díjat is nyert versenyzője (Lakner Sándor) pedig csak műfaji felosztást adott, és az általa felsoroltak majd mindegyikéhez hozzátehetette, hogy 1847-re a magyar irodalom is produkált hasonlót. A szonettet kiemelten művelő Császár Ferenc korántsem véletlenül választotta ezt a műformát a kiírás tárgyának. A négy pályázó közül három valóban kiemelte az ő ebbéli tevékenységét; a korhangulatra és az irodalmi életre jellemzően viszont a 3. számú pályamű szerzője mentegetőzött is azért, hogy Császárt dicsérte. A nagy egyetemes anyagismerettel megírt munkák abban azonban nem tudtak megegyezni, ki írta az első magyar szonettet. Ketten Csokonai Vitéz Mihály és Farkas Károly nevét említették Kazinczy előtt, ketten Kazinczy *A Sonett musája* című művét (1809) említették. A 2. számú pályamunka beküldője Bangó Péter aradi nevelő kiadatlan szonett-koszorúját is közölte (*Adelinához*), ami erős gyanút kelt, hogy vagy maga a pályázó volt Bangó (aki egyébként két elméleti pályázatot is megnyert), vagy egyik közeli barátját kérte meg erre a szívességre.

Az elméleti pályázatok közül ismét az bizonyult a legérdekesebbnek, amelyik a napi, kritikai gyakorlathoz kapcsolódott, az 1845. évi kiírás: „A fenséges és a népies fogalmáról. Egy felől a nagynak és fenségesnek fogalma a dagállal és a hamis pathosszal, más felől a népiesé az aljasnak fogalmával gyakran öszve zavartatván: hozassanak a fogalmak tisztába, s honi íróinktól vett példákkal világíttassanak.” Három munka érkezett. Közülük a nyertes Bangó Péter nyert hegelianus szépségfogalmával, a „népszerű, nem aljas” példái között említette a két Kisfaludy, Vörösmarty, Czuczor, Erdélyi verseit és „Petőfy sikerültebb népdalait”, míg az aljasra két példája akadt: Csokonai

Vitéz (a *Békaegerharccal* és a *Dorottyával*) és Petőfi (*A helység kalapácsa* négy helyével meg az *Ebéd után* című versével). Toldy és Szontagh ezúttal nagy egyetértésben bírált (Péczy írásban mondott véleményt). A szépség fogalmáról szükségesnek tartották megjegyezni, hogy „a fenséges e szépnek csak egyik neme”, majd – ismét – a nemzeti és a népies költészet definiálásába fogtak, bizonyítva az 1841-es pályázattal való eszmei jogfolytonosságot. A ’nemzeti’ most már további megszorítást kapott, amennyiben a művelt ember reflexiójának minősült, szemben a nép természetes, romlatlan eszét és érzéseit tükröző ’népies’-sel. Minthogy azonban „romlott s durva nép” is létezik, ez lehet olykor erkölcstelenség, trágár. (Megjegyzendő, hogy Erdélyi a népdalgyűjtés során ezek beküldését is kérte.) Egyetlen pályamunka sem szólt (a bírálók által szintén helytelenítve) a politikai prózában megjelenő dagályról, hamis pátoszról. Jól látható, hogy az 1841 óta eltelt évek irodalmi történései (Petőfi népdalkorszaka, Szigligeti népszínművei, a politikai publicisztika és röpirat-irodalom élesedése) konzervatív irányba tolta el a bírálók véleményét; szemlátomást Toldy hiánylistája sem úgy teljesült, ahogyan ő azt elképzelte.

Toldy mellett még egy következetes szempont érvényesült a kiírásokban, az Athenaeum lezárása után történetíróként működő Bajza Józsefé. Ő egyetlen felolvasását a Társaságban készülő világtörténetéből tartotta, hogy példát állítson, mintát és buzdítást adjon „a magyar történetekből vett valamely szakasz prózai leírása”-hoz (1844. évi pályázat). Természetesen tagja volt – Czuczor Gergely és Bártfay László mellett – a 16 beküldött munkát megítélő bírálóbizottságnak is. Megint dominált a debreceni műhely: „Fónyad István”, a díjazott Szilágyi Istvánnal volt azonos, a Thököly Imréről szóló 3. számú pályaművet (*Vértanú*) szerzője Péczelynek dedikálta, és a 4. számú munka (*Az utósó Árpád*) is őt nevezte meg fő forrásul. A krónikás forrásokat és az újabb történetírókat egyaránt felhasználó művek átfogták a magyar történelmi régimúltját: a Szent István halála utáni első trónviszályoktól I. Lipótig (akiről Szilágyi értekezett). Sikernek tekinthető az is, hogy a nemzeti irodalmi romantika által unos-untalan feldolgozott tárgyak mellett (Várna, Hunyadi László, Mohács, Szigetvár) más témákat is feldolgoztak.

A legérdekesebbnek a kései olvasó számára mégis a költő és hadvezér Zrínyi Miklósról íratott tanulmányok (1847) bizonyultak, amelyekről 1848. február 1-jén, szinte a forradalom küszöbén döntöttek. A három műből kettő életrajzot és némi hadtörténetet adott. A 2. számú pályamunka azonban, Vasvári Pál tanulmánya kiemelkedő képességeket árult el. Egységben tárgyalta Zrínyi életművét, ő „a magyar nemzet első lángese volt”. Költői minőségében is az őt felfedező romantika elődje (nemcsak a *Szigeti veszedelem*, de versei alapján is): szabadon csapongó fantázia, szabatos nyelvhasználat jellemezte, miközben harcolnia kellett a négysarkú vers ragrímeltetése ellen. Amíg a 3. számú szerző elfogadta a vadkan-elméletet Zrínyi haláláról, az 1. pedig a talányos „méltatlan halál” kifejezést használta, addig Vasvári kifejtette, hogy a vasvári béke tisztességtelen volt, mert a magyarokat a törökökkel tartotta féken, az emiatt visszavonult

Zrínyi pedig merénylet áldozata lett. A Szilágyi István-elégia, a *Pontuszparti sír* után másodsor fordult elő, hogy a díjazott mű közlését az Évlapokban sem lehetett megkockáztatni.

1845-ben megvalósult, amit az alapszabály még csak óhajként fogalmazott meg, a hazafias megajánlás. A Marczibányi-alapítvány általános rendezése során, amelyet 1815 óta Pest vármegye kezelt, és ebben az évben adott át a Magyar Tudós Társaságnak, a majoreszko felesége, Marczibányi Lajosné Motesiczky Vincencia évenként 12 aranyat ajánlott föl a Kisfaludy Társaságnak is, hogy abból „leginkább némbéri tetteket és történeteket” írasson meg és jutalmazzon. Ebben – a színvonal emelése céljából – a Társaság tagjai is részt vehettek és nyerhettek. 1848-ig három pályázat valósult meg: 1845-re meg nem határozott témájú költői beszélyre, 1846-ben legenda írására Bosnyák Zsófiáról (a murányi történetben szereplő Wesselényi Ferenc első, szent életű feleségéről), míg 1848-ban Árpádházi Szent Erzsébetről vártak, ugyancsak legendát. A téma megadása azonban csökkentette az érdeklődést: 10, 6, 3 pályamű érkezett.

Az első pályázat tíz indulója közül hárman – s ez is a „költői beszély” változatlan fogalmi tisztázatlanságát mutatja – prózában adták be művüket. Ami a témákat illeti, a Nápolyi Endre-történetnek (2. számú) az kölcsönzött némi újdonságot, hogy ezúttal a királyfi Izolda nevű dajkája lett a főszereplő, míg a 3. számú pályázó Zrínyi Ilona egész élettörténetét fölvezolta Thököly Imrével kötött második házasságától közös száműzetésükig. A függetlenségi témák erősödését jelzi az is, hogy a 6. számú munka szerzője az Ottlik család nyitrai levéltára alapján Caraffa eperjesi vésztörvényszékéről írt. Bosnyák Zsófia élete jóval kevesebb lehetőséget kínált: már-már szentként jelenik meg előttünk, akinek imájára megtér hozzá a hűtlen Wesselényi (kétszer), máskor imája a csatában menti meg férje életét, amiért saját korai halálával fizet (szintén két alkalommal). A Motesiczky-díjat egyébként mintha a rutinos Garay Jánosnak találták volna ki: mindkétszer ő nyert.

Az 1848 februárjában kihirdetett négy pályázat eredményhirdetésére csak 1862-ben kerülhetett sor. Az utolsó, 1848. november 20-i ülésen a Kisfaludy Társaság tagjai annyit rögzíthettek, hogy a II. József-életrajzra az addigi határidőre egy, a Szent Erzsébet-legendára három munka érkezett. „...az utána következett február 6-kán Budapest nem volt a haza fővárosa, nem is város többé, hanem császári tábor.” – amint Greguss Ágost titkár jellemezte az akkori helyzetet 1862-i jelentésében.

Közzjáték

A szabadságharc bukásával a Kisfaludy Társaság nyilvános tevékenysége éppúgy megszűnt, mint a Magyar Tudós Társaságé. Pénzalapja azonban megmaradt, így nem veszett el a remény a pályázatok majdani újraindítása iránt. Az 1852. évi egyleti törvény megjelenése után a társaság 1853-ban benyújtotta alapszabályát. Négy év után, a megújított kérelemre új, módosított alapszabályt kértek, majd annak módosítását. Ezután két évig megint nem történt semmi. A működési engedélyt a Társaság csak

1860. április 6-án kapta meg, május 2-án közölték ezt Eötvös József elnökkel; az első ülésre május 24-én kerülhetett sor.

Az 1860. augusztus 1-jei tisztújító ülésen nyújtotta be Toldy Ferenc igazgató terjedelmes, tízoldalmi javaslatát a Társaság működésének megújítására. Elaborátuma egy, az irodalmi mozgásokat nem követő, hanem irányítani akaró Kisfaludy Társaságot vetített előre – annak szellemében, hogy az 1850-es években az eszmék bukása egyik okának tartotta az irodalom esztétikai ellenőrzése helyett politikai irányítás alá kerülését. Megállapította, a „széptudomány” művelésében az eddigi gyenge anyagi feltételek nem engedtek egyebet, mint jutalomkérdések és a tagok tanulmányai által egyes pontok [részletkérdések] kidolgozását. Feltűnő, hogy az előterjesztés a feladatok között említésre sem méltatta a Kisfaludy Társaság 1848 előtt kiemelten kezelt pályázati tevékenységét. Az irodalmi ízlés befolyásolására sokkal fontosabbnak nevezte – például – Shakespeare műveinek lefordítását, valamint külföldi regénytár kiadását.

Az 1850-es és az 1860-as évek fordulójának nemzeti felbuzdulása – hasonlóan a Magyar Tudományos Akadémiához – viszont megteremtette a Kisfaludy Társaság működésének szilárdabb alapjait. Eötvös József elnök 1860 őszi felkérésére alapító tagok sokasága csatlakozott. 1863-ban például a 150 főre szaporodott alapítóktól befolyt tőkekamatok, a kiadványokért befizetett évdíjak az előző évihez képest csaknem 1500 forinttal több bevételt hoztak. Ezzel létrejött az a helyzet, hogy Eötvös József elnök és Toldy Ferenc igazgató (augusztus 1-jétől helytartó elnök) eltérő irodalomszemlélete – akár 1858 és 1861 között a Magyar Tudományos Akadémián – a gyakorlatban vizsgázzon. Eötvös ugyanis (1862. évi elnöki beszédének tanúsága szerint) változatlanul hitt abban a régi liberális illúzióban, hogy nálunk kellő odafigyeléssel el lehet kerülni a Nyugat-Európában már markánsan jelentkezett és megfigyelt kedvezőtlen tendenciákat. Az irodalom terén erre a hazafias jelleg adott neki garanciát.

Az 1848-ban nyitva maradt pályázatok ügyét hamar lezárták. A II. József-életrajzra egy, a Szent Erzsébet-legendára három pályázat érkezett. Az előzőt nem díjazták. A benne megfogalmazott „önálló, pártatlan, őszinte, alattvalóit szeretettel” kezelő uralkodó eszményképe a provizórium idején nem volt aktuális; a kalapos király levont legfőbb élettanulása (a nemzetek nélkül nem lehet kormányozni) még kevésbé. A legenda ügyében megoszlott a vélemény: a bírálók az egyik művet díjazni akarták, a közgyűlés azonban felülbírálta őket.

Az első új pályázatot a Toldy-féle előterjesztés szellemében „Széptani elvek fejlődése Szerdahelyi Györgytől 1830-ig” témára, egyfajta esztétikai kézikönyvre írták ki, de sem 1862-ben, sem 1863-ban nem érkezett munka, pedig a második kiírás alkalmával a díjat 25-ről 50 aranyra emelték, és a Társaság tagjai is pályázhattak. A kudarc után visszatértek a reformkori gyakorlathoz: a szépirodalmi pályázatok anyagából levonható elméleti résztémák kiírásához. A módszer átmenetileg sikerrel járt. A balladapályázatra (1863) 35 pályamű érkezett, és a bírálóknak igen rangos bizottság fogott neki: Arany János, Gyulai Pál, Egressy Gábor. Még mindig a történelmi balladák voltak

túlsúlyban, Arany első korszakából az *Ágnes asszony* tűnt könnyebben utánozható mintának, a népballada és (amint a bírálók fogalmaztak) az „északi” ballada hatása azonban elenyésző maradt. Bőven akadtak verses elbeszélések, legendák, allegóriák – indokoltnak látszott a ballada műfajelméletét pályázatra kitűzni. A verselés nem nevezhető változatosnak: magyaros ütemezésű, félrimes strófák domináltak, ami az asszonancok használatát is említve a lehető legkényelmesebb formának bizonyult epigonok számára. Tóth Endre díjnyertes munkája, a *Halvány Panna* viszont ismét fölvetette, és ezúttal döntésig vitte a „viszonylag legjobb” jutalmazásának kérdését. A nyertes mű ugyanis „egy ismeretes ballada benyomását érezteti, s ha nem épen öntudatos utánzással, de oly reminiscenciának mondható, mely tönkre tesz minden eredetiséget”. A megsértődött szerző a díjat visszaadta, Aranyynak kellett őt békítgetni, de ezután csak „önálló becsű” munkákat értékelték. A mai szemlélő mintha az *Ágnes asszony* paródiáját olvasná a börtönablakban időnként megjelenő 100 éves asszonyról, akinek szeretője egykor szöveget ütött a férj fejébe, és most a nő saját fejét rázza, a bűnjelszög csörög-e benne?

A ballada-műfajelméletre 9 munka érkezett, és közös bennük, hogy már Arany első balladakorszakának eredményeire támaszkodhattak. A pályadíjat Greguss Ágost nyerte (jeligéje a máig élő népszerű definíció volt: „Tragédia dalban elbeszélve”), de több szerző is – részben német esztétikai minták alapján – hasonló meghatározást kerülggett: 6., 7., 9. pályamű. Érdekesség, hogy a 8. számú pályamunkát, amely egyébként félreértve a kiírást, egy „Mátyás király Bécsben” című balladatervet tartalmazott, autográf rájegyzése szerint Arany János vette át, 1861. december 31-én.

A Toldy-féle elméleti irányítás után azonban ez a reformkorra visszavezethető pályázati modell is csődöt mondott. A balladánál „könnyebb nem”-nek nevezett elégiapályázatra (1864) ugyan 29 mű érkezett, de díjazni ismét nem tudtak. A bírálóknak (Jókai, Székács, Tóth Kálmán) ráadásul szemet kellett hunyniok a tematikai korszerűség fölött is: nem kevesebb, mint hét esetben bújtatott 1848/49-es és emigráns elégia-tárgy került föl. A ráépülő elégia-műfajelmélet sikertelen maradt, az 1865-ben jött egyetlen munkát elutasították; a megismételt kiírás három darabja közül Abafi-Aigner Lajos nyert, de megint csak viszonylag legjobbként. (Munkáját nem is a Társaság adta ki, önálló kötetben jelent meg 1869-ben.)

A kiutat a lehető legrosszabb úton-módon keresték: az 1848 előtt sem tisztázott „költői elbeszélés ~ beszély” ismételt kiírásával (1865, 1866). Az özönlő epigonművek – 35, illetve 28 darab – arra készítették a bírálókat (Gyulai, Pákh, Tolnai Lajos), hogy 1867-ben ők adjanak, ha megkésetten is, definíciót: „...szintoly távol a balladai szaggatottságtól és tömörségtől, mint a lyrai áradástól, epikai magasb emelkedés nélkül, csendes folytonosságban siet célja felé, s tárgyban, helyben átmenetül szolgál a prózai elbeszéléshez.” Ennek a bonyolult kívánalomnak legközelebb Arany László tudott eleget tenni, *A délibábok hősével*... A beküldött nagyszámú mű széles skálán mozgott: a regetárgyaktól a ballada felé hajló történeteken át az anekdotáig. Kedvükre

megszólalhattak bennük a Petőfi- és (kisebb számban) az Arany-epigonok is. Az itt is felbukkant 1848-as történetek tematikája megint említetlenül maradhatott, a rossz poézis erre menlevelet adott a bírálóknak.

1866-ban a Kisfaludy Társaság – a Toldy Ferenc vezette reformbizottság javaslatára – „széptudományi intézette” alakult. Az ízlés nemesítésének új, tágabb célkitűzésébe beleért a társművészetek irodalmának figyelése és művelése is; mindez az eddiginél nagyobb nyilvánosság mellett.

A pályázatok ügyét persze az új alapszabályok nem oldhatták meg. A pályázatok még meglévő tekintélyének és a lassanként megfogalmazandó kétségeknek jó és kevésbé ismert példája Kiss József álneven írt ponyvájának, a *Budapesti rejtelmek*nek egyik utalása. Az 1873-ban írt, de 1863-ban játszódó regény egyik hőse, Lengfeli Titusz ifjú és persze pénztelen költő „szomorodott szívvel gondolt azokra a száz aranyokra, miket a Kisfaludy Társaságnál mindig mások szoktak elnyerni, kik pedig genie dolgában messze mögötte állanak”.

A kapitalizálódott irodalomban

A kiegyezéssel és a nyomában megindult gazdasági fellendüléssel a változatlanul szerzői jogi tisztázás nélkül működő, de már sajátos piaci viszonyait addigra kialakított irodalom is új helyzetbe került. A jelenségek nem voltak ismeretlenek. Schedius Lajos már 1843-ban a haszonelvűség előtörése miatt kesergett a Társaságban, a „galád anyagi irány mérge” ellen a költészet segítségével kell megteremteni a külső (anyagi) és a belső (szellemi) élet harmóniáját. Az új kihívásokra viszont a régi válaszok nem voltak elegendők.

Az induló állapot fölméréséhez két pályázat kínál kiindulási alapot: az 1867-ben első ízben kiírt műfordítói („az újabb irodalomból”) és az 1868. évi szatírapályázat. Az előbbiben nem volt megkötés, így az valós világirodalmi tájékozódást mutatna, ha nem csupán öt kéziratot ismernénk az állítólag beérkezett húszból. Győry Vilmos nyert a svéd Frithiof-mondával, de készült Longfellow, Thomas Moore és Ludwig August Frankl-átültetés is. A 17 szatíra éle természetesen sokfelé vágott, de néhány főirány mégis kirajzolódott. Az *ember tragédiája* szóhasználatát átvevő „nyeglék”, a sarlatánok közé sorolhatók a „fertyalmánások”, a protekciókeresők, a nemzet gyengeségét hirdető, 48 értékeinek kétségbe vonói. Már is növekedett az alig újraéledt politika művelői, elsősorban álhazafias frázisaik iránti ellenszenv. Ugyanakkor kedvezőtlen tendenciák is jelentkeztek. Két pályamű, a díjnyertes Komócsy Józsefé és a 11. számú – mintegy megelőlegezve az 1877-ben kirobbant kozmopolitizmusvitát – a világfájdalmas, idegen divatokat követő fiatal irodalom ellen foglalt állást; a 9. számú munka az ortodox zsidóságot is a nemzetrontó tényezők között említette, míg a 15. szatíra a nőemancipációt ostromozta. Másfelől nem tűnt el a függetlenségi hagyomány sem. A beszédes című „1848 és 1849. Osztriai Ostromzár urfi Vári Fogság kisasszonyhoz” (16. pályamű) az olasz–magyar, Ausztria-ellenes sorsközösség mellett foglalt állást.

A pályázati kiírások azonban nem korszerűsödtek. Annak a jelenségnek az elindításában, amit majd Reviczky Gyula 1884-ben „balladajárvány”-nak nevez, és amelynek valós voltát Szász Károly másodelnök is elismerte, jelentős szerepet játszott a Kisfaludy Társaság pályázati rendszere. 1870-ben (34 mű) és 1871-ben (22 darab), már a Greguss Ágost-i meghatározás szellemében írtak ki újabb pályázatokat. Ezekben a parodisztikus színvonal a népballada-utánezeteket is elérte. Példa lehet rá a *Kenderessi Anna*, amely közvetlen kapcsolatot mutatott ki a nemi élet és a haláleset között:

Leveti, leveti karmazsin csizmáját;
Leveti, leveti szőttes kék ruháját;
Leveti, leveti patyolat szoknyáját;
Megveti, megveti fehér nyoszolyáját; –
Lefekszik, lefekszik fehér nyoszolyába,
Lefekszik, lefekszik fekete sírjába.

A pályázók merészsége minden képzeletet fölülmúlt. Az *V. László* és a Zách Klára-témát újíráról *A királyné* ismeretlen szerzője azzal vélte lerázni magát az epigonság vádját, hogy Aranytól választott jeligét. A szabadságharcos tematika – készült ballada Damjanichról, a honvédek árvájáról („Bém apó ujonca”), a feleségével megsarolt honvédtisztról és Petőfiről – változatlanul igen rossz versekben jelentkezett. A fősodor most is az *Ágnes asszony*: tucatnyi falusi történetben rekkentették el a férjet; *A fiúk* pedig az erdő sötétjében a zsidó helyett tévedésből saját apjukat ölték meg.

A „költői beszély” lett az 1870-es években a Kisfaludy Társaság pályázatainak másik favorizált, népnemzeti műfaja. A *déliabók hőse* megszületésével (1872) jelképes értelmet is nyert, hiszen a műfajteremtő Arany János fia írta, az évtized pedig magától a mestertől készült el a trilógia középső darabja, a *Toldi szerelme*. 1872 után 1874-ben és 1875-ben is kiírták (összesen 54 pályamű), a következő három évben (1876, 1877, 1878) ennek humoros vagy komikus válfaját kérték. (1875-től mindegyik bírálóbizottságban helyet foglalt Arany László.) Hogy valóban a népnemzeti irányzat műfaji kanonizációjáról volt szó, azt az 1878. évi kiíráshoz adott minták jelzik: a várt „komikus vagy humoros elbeszélő költemény” lehetett „költői rajz” (Czuczor: *Falusi kis lány Pesten*, Petőfi: *Megy a juhász számaron...*, *Pál mester*, *Megyeri*), közelíthetett a vígballadához (Arany: *Pázmán lovag*) vagy akár a népmeséhez (Garay: *Az obsitos*, Arany: *Jóka ördöge*). A pályázókon ez sem segített: csak a címek módosultak (született „Pál mester bosszúja”, *A falusi kis lány anyja*, „Háry unokája”), a tematikai zűrzavar – a népmondától a történetírói forrásokon át az anekdotáig –nem tisztult. A színvonal sem emelkedett, a három év alatt beérkezett 98 pályamű közül egy sem volt díjazható. Jól megfigyelhető, hogy a megadott műfaj kereteit témában, formában hogyan feszíti szét a kortárs tematika. Beküldtek több prózában írt munkát (ezeket kizárták).

Bérczy Károly 1866-ban megjelent *Anyegin*-fordításának hatására nálunk is jelentkezett a magyar „felesleges ember”, a rangjával, vagyonával, hagyományaival semmit kezdeni nem tudó arisztokrata vagy nemes – mindez házassági történetbe ágyazva, párbajjal motiválva (az 1872. évi kiírásra született 1. és 9. számú pályaműben). Máskor a pályázó regénytémát, egy egész életutat zsúfolt bele a költői elbeszélés szűkebbre szabott műfaji kereteibe (1877/16. és 23., 1878/19. pályamunka). Meg kellett tenniük, hiszen amióta Eötvös József 1862-ben elnöke beszédben kárhoyztatta a regényirodalom elburjánzását és ezzel járó színvonal-esését, regénypályázat kiírására csak 1884-ben került sor. Nem járt sokkal a novella sem: történeti tárgyúra 1881-ben, tematikai megkööttség nélkül pedig csak 1888-ban hirdettek pályázatot.

A harmadik, itt említendő pályázat az 1873. évi volt, a magyar irodalom leggyakrabban művelt műfajára, dalra kiírva. A beküldött 159 pályaműből egyet sem díjaztak. Az epigonok áradása – ráadásul tematikai vagy egyéb körülírás nélkül – megállíthatatlannak bizonyult. A 112–141. pályamű beküldőjének megjegyzése szinte fenyegetésként hatott: „Szerzőnek kétszáz, azaz 200 ily nemű dala van kéziratban, az itt bemutatottak válogatás nélküli példányok.” Kisebb részben Vörösmarty és Arany, zömmel Petőfi modorát utánozták. Az igen erősen jelentkezett 1848-as tematikát megint csak a gyenge íráskészség, a verselni alig-tudás érvénytelenítette. A 89-100. pályamű – Temesvárról beküldve – ciklust alkotott az 1849 és 1867 közötti évekről az ismert motívumokkal (1849 elsíratása, Görgey megátkozása, nemzetiségi káröröm, idegen segítség elhárítása), hogy végül Erzsébet királynéba vesse a nemzet reményét. A 188. pályamunka („Síri dal”) rímvariánst ajánlott:

„Oly bús kép ez, mint azok, akik védtek:
A szegény, a rabláncra vert vitézek.”*

* „A ’honvédek’ szó jobb rímet képezne, de (...) nem akarom magamat elárulni t.i., hogy az 1848–49-iki eseményekre utalok. Így általánosságban mondom el, amit lehet s hiszem hogy a kibékülés nektárral telt poharába keserű ürömcseppeket nem kevertem. (Pályázó).”

A kedvesen naiv hangnem sem fedheti el, hogy a forradalom és szabadságharc meg a kiegyezés ilyen együttes megítélése azt a literátusréteget jellemzi 1873-ban, a kisvárosi-falusi, írással hivatásszerűen is foglalkozó értelmiségieket, akik a függetlenségi hagyományok, majd az irodalmi népiesség legfőbb olvasói és továbbörökítő bázisát jelentették korábban.

A szépirodalmi pályázatok klasszikus műfajokat is igyekeztek továbbéltetni. Az 1873. évi aesopusi mesekiírás sok bírálatot kapott; valljuk be, a gyermekded végeredmény inkább őket igazolja az utókor szemében. Nyert a szorgalmas, de menthetetlenül középszerű Névy László szombathelyi premontrei paptanár „Modern meséi”-vel:

nem a szabadság a rossz, hanem a vele élni nem tudás. A gőz, a villany és a gondolat versenyében az utóbbi diadalmaskodik (33. pályamű), a legyek, a moly és a pók közül szintén az utóbbi szorgalmas munkája lesz a követendő példa (22. mű). 1875-ben „egy elhunyt magyar író méltatása”-ra hirdettek pályázatot. Itt a klasszikus oratio a gyülekezeti beszéd felé mozdult el: a minden bizonnyal református lelkész-szerzők így szóltak Tompa Mihályról és Benkő Józsefről. De készült pályamű – teljes tematikai szóródást mutatva – Zrínyi Miklósról, Révai Miklósról, Kazinczy Ferencről, Bajza Józsefről, Kerényi Frigyesről és Eötvös Józsefről is. Nyert, aki tudta, mit várnak: Szász Károly az az évben elhunyt Toldy Ferencről írt méltatásával, „Ki lép ürült nyomába?” jelisével.

Egyedi esztendő volt a pályázatok történetében 1879, amikor megjelent a *Toldi szerelme*. Hogy jutalmazhassák, abban az évben kivételesen „nyomtatásban már megjelent költői elbeszélésre” szólt a kiírás. Ez kellőképpen meg is zavarta a pályázókat, így többüket legalább lakóhely szerint azonosíthatjuk: Szatmár, Nagybánya, Eger, Győr. Pap, újságíró, tanár – ők alkották a meggyarapodott vidéki sajtó ilyen munkáknak is helyet adó szerzőgárdáját.

Ami az elméleti pályázatokat illeti, azok változatlanul műfajelméleti összefoglalókat kértek: történeti novellára (1866), bohózatra (1868), tragédiára (1870), komédiára (1871), középfajú drámára (1873), regényre (1873; megismételve, szintén sikertelenül: 1875). Ezek közül hármat ismét Névy László nyert meg, akit – jellemző módon – sohasem választottak meg a Kisfaludy Társaság tagjának.

Ha a szépirodalmi pályázatok magas részvételi arányát és az elméleti pályázatok szolid, publikációképes színvonalát tekintjük, akár elégedettek is lehetnénk az eredménnyel. Ám az egyre több díjazatlan pályázat, a megújulást nem segítő kiírások szembenézésre készítették az új elnököt, a népnemzeti iskola nagy pozícióhalmozóját, Gyulai Pált. Első elnöki beszédében (1880) már azokkal hadakozott, akik szerint a Kisfaludy Társaság a letűnt idők emléke; intézmény, aminek csak szép múltja van, jövője nincs.

Függelék

KERESÉSI JAVASLAT a Kisfaludy Társaság nyeretlen pályamunkáihoz

Irodalmi – versben – líra:	dal óda (ezen belül: alkalmak) elégia legenda tanköltemény
epika:	episztola ballada költői beszély / elbeszélés (történeti, társadalmi, komikus) mese
prózában –	vígeposz szónoklat novella (történelmi, társadalmi) regény (történelmi, társadalmi, humoros, ifjúsági)
dialógikusan –	dráma monológ, dialóg jelenet operaszövegkönyv

Fordítói pályázatok – ezen belüli lehetséges bontások: klasszikus – kortárs
nemzeti irodalmak szerint
fordítottak szerint

Tudományos – kézikönyv
értekezés (ezen belül műfajelmélet, hatástörténet)
életrajz

Jutalmak szerint: Lukács Krisztina, Bulyovszky Gyuláné, Somogyi Dezső, Széher
Árpád, Bornemisza Károly, Vigyázó Sándor, Sebestyén Gyula,
Grünwald Vilmos, Festetics, Halmos Izor, Radó Antal, Franklin
Társulat, Szilasi Nelli